

ANADOLU'DA KONUŞULAN ARAPÇADA YER ALAN TÜRKÇE SÖZ VARLIKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME: MUŞ ARAPÇASI ÖRNEĞİ

An Investigation on the Turkish Vocabulary Used in Arabic Spoken in Anatolia: The Example of Muş Dialect

Dr. Öğr. Üyesi Fethullah ÇİFTÇİ

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muş, Türkiye, f.ciftci@alparslan.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received:
01.03.2023

Kabul/Accepted:
21.03.2023

Sayfa/ Page:
115-123

Öz

Türkçe ile Arapça, köken ve yapı bakımından akrabalık ve benzerlik göstermeyen farklı diller olmalarına rağmen dünya üzerinde birbiriyle etkileşimleri en yoğun olan diller arasındadırlar. Bu etkileşimin gerçekleşmesinde, din faktörü başta olmak üzere siyasi, iktisadi ve coğrafi gibi kültürel öğelerin aktarımında son derece önemli konumda bulunan hususlar rol oynamıştır.

XV. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu fetihlerle beraber birçok Arap coğrafyasını kendi egemenliğine almış ve yüzyıllarca bu bölgelerde hüküm sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce başlayan Osmanlı hâkimiyetindeki Arap bölgelerinin kaybedilişi Birinci Dünya Savaşı'yla zirve yapmış ve Osmanlı bu dönemde Arapların çoğunluk olarak yaşadığı bütün bölgeleri kaybetmiştir. Anadolu'nun sınırları içerisinde kalan ve belli bölgelerde yaşayan Araplar ise kültürel öğelerinin çoğunu günümüze kadar muhafaza etmeyi başarmışlardır.

Bu çalışmada Muş'ta yaşayan Arapların anadilleri olan Arapçanın yanında anadil seviyesinde hâkim oldukları ikinci bir dil olan Türkçenin zenginliklerinden Arapça konuşurlarken ne şekilde faydalandıkları ele alınacaktır. Çalışmada bölge Arapçasında bulunan Türkçeye ait bazı söz varlığı unsurları ile Türkçe dil birimlerin Arapça cümleler içinde kullanımları örnekler verilerek açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İki dillilik, Türkçe, Arapça, kod kaydırma, söz varlığı.

Abstract

Although Turkish and Arabic are different languages that do not show any kinship or similarity in terms of origin and structure, they are among the languages that have largely interacted with each other. In the realization of this interaction, extremely important issues have played an important role such as the transfer of cultural, political, economical and geographical elements, but it has been chiefly the religion factor that has had a great impact.

After the 15th century, The Ottoman Empire took many Arab lands under its sovereignty through conquests and ruled in these regions for centuries. The loss of the Arab regions under the Ottoman rule, which started before the First World War, eventually peaked with the First World War, and the Ottoman Empire lost all the regions where the Arab lived as the majority in this period. Nevertheless the Arabs remaining within the borders of Anatolia and living in certain regions have preserved most of their cultural elements until today.

In this study, it will be discussed how the Arab living in Muş benefit from the richness of Turkish, a language they can speak on a native level, while speaking their mother tongue Arabic. In the study, some Turkish vocabulary available in the region's Arabic and the use of Turkish codes in Arabic sentences will be explained by giving examples

Keywords: Bilingualism, Turkish, Arabic, code shifting, vocabulary.

Atıf/Citation: Çiftçi, F. (2023). Anadolu'da konuşulan Arapçada yer alan Türkçe söz varlıkları üzerine bir inceleme: Muş Arapçası örneği. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 8(15), 115-123.

Giriş

Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesi (Saussure, 1998, s. 46); iletişimin ve bilişimin aktığı kanal; öğrenme ve düşünme, yaratım ve sosyalleşme aracıdır. (Ergil, 1995, s. 159). O, aslında çok yönlü ve kimi sırlarını henüz çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır. İnsanı ve toplumu ilgilendiren; bilim, sanat, teknik gibi bütün alanları oluşturan kurumdur (Aksan, 2020, s. 11). İnsan konuşma yeteneği ile doğsa da dil doğuştan bilinmez. Çocuk içinde yaşadığı toplumun dilini yani anadilini hemen öğrenmez, uzun süren bir çiraklık döneminden sonra öğrenir (Banguoğlu, 2019, s. 9). Bu öğrenme süreci zaman içinde hem anadilde kendini geliştirme hem de yeni diller öğrenme şeklinde devam eder. Yani insan için hayati öneme sahip olan dil, insan hayatının her evresinde farklı özellikleri keşfedilmeye devam edilen bir varlık olarak karşımıza çıkar.

Dünya üzerinde konuşulan binlerce farklı dil mevcuttur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce birbirinden bağımsız olarak yapılan ve lehçelerin dâhil edilmemiş olduğu iki dil sayımına göre dünya üzerinde ölü ve yaşayan toplam 2796 dil vardır (Dilaçar, 1964, s. 1). Bu diller çeşitli sebeplere bağlı olarak sürekli etkileşim hâlinindedir. Farklı diller arasında bazı toplumsal etkenlerden kaynaklı ortaya çıkan etkileşim, diller arası etkileşim (language contact) olarak tanımlanmaktadır. Bu etkileşim çoğunlukla ödünçleme ve düzenek değiştirimi şeklinde gerçekleşir. Bu durumun bir neticesi olarak diller arası etkileşimin olduğu bölgede iki dillilik ortaya çıkabilmektedir. (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011:94). Bu iki dillilik çoğunlukla anadil ile bölgede konuşulan ve baskın dil özelliği taşıyan dil arasında gerçekleşmekte ve oluşumunda çeşitli sebepler barındırmaktadır. Ateşal, bu sebepleri; göçler, eğitim-öğretim, meslekler, sosyal ortam, yaşanan coğrafya, ikinci dil öğrenme isteği, ihtiyaçlar, evlilikler ve İngilizce (2017: 46-47) olmak üzere 9 maddede sıralamaktadır. Söz konusu maddeler, anadil dışında ikinci dili öğrenme sürecinin bazen isteğe bağlı bazen sosyal ortamla bazen de zorunluluk neticesinde gerçekleştiğini gösterir.

İki veya daha çok dil bilen kişiler, bazı olumsuzluklar yaşamakla beraber toplumu ilgilendiren birçok hususta sadece tek dil bilen bireylerden ayrılır. Birbirinden farklı kültürleri karşılaştırabilme, kültürler arası iletişim ve alışverişi sağlamada köprü görevi üstlenebilme, daha fazla insanla iletişim kurabilme kabiliyetine bağlı olarak kültürel öğeleri daha geniş bir coğrafyaya yayabilme gibi konular iki veya çok dilli bireyleri tek dilli bireylerden ayıran özelliklerden bazılarıdır. Bu durum bir arada yaşayan farklı etnik grupların kaynaşması ve toplumsal uzlaşmayı sağlama hususunda önem arz eder.

Henüz müstakil bir dil olarak ortaya çıkışına dair kesin bir tarihi belirlenemeyen, geçmişi Göktürkler döneminde kaleme alınan yazılı belgelerden ibaret olmadığı bilinen Türkçe, günümüzde dünya dilleri arasında köklü geçmişiyle ve zengin söz varlığıyla ön plana çıkmaktadır. Geçmişinden gelen zenginlikle beraber Türkçe takip edilebilen ilk döneminden itibaren tarihsel serüvende sürekli olarak kendini yenileyen, özellikle söz varlığını daha da zenginleştiren bir dil olmuştur. Yerleşik hayata geçilmeyen ilk dönemden başlamak üzere çeşitli sebeplere bağlı olarak yapılan göçler ve yeni yerlerin fethedilmesi ile farklı coğrafyalarda farklı etnik gruplarla muhatap olan Türkler, çevrelerinde yaşayan diğer etnik grupları sürekli olarak etkilemiş ve onlardan da etkilenmişlerdir. Türkçe de bu etkileşimin bir neticesi olarak çevresinde bulunan dillerden bazı dil öğelerini almış ve aynı şekilde bu dillere de bazı dil öğelerini vermiştir. Türkçe ve etkileşimin gerçekleştiği diller arasında gerçekleşen kopyalamalar sadece sözcük düzeyinde gerçekleşmemiş cümle yapılarında da kendini göstermiştir. Türkçenin dönemsel olarak farklı dillerle gerçekleşen bu etkileşimi, Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrasında Arapça ve Farsça ile daha yoğun şekilde gerçekleşmiştir. Karahanlı döneminden sonra başlayan Arapça ve Farsça sözcük kopyalarının Türkçeye geçişi de XVI. yüzyıldan sonra daha da artmış Türkçeyi gramer düzeyinde de etkilemeye varmıştır (Zengin, 2017, s. 294). Özellikle Arapların yoğun şekilde yaşadıkları bölgeleri bir dönem kendi siyasi bünyesinde bulundurmasına bağlı olarak Türklerin Araplarla dolayısıyla Türkçenin de Farsçadan ziyade Arapçayla etkileşimi daha yoğun olmuştur. Bu etkileşim tek taraflı bir etkileşim olmamış, Türkçeden Arapçaya ve Arapçadan Türkçeye söz varlığı unsurlarının kopyalanması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu kopyalamalar çoğunlukla Arapçadan Türkçeye şeklinde gerçekleşmiştir. Arapçanın Türkçeyi etkilediği kadar olmasa da Türkçe de Arapçayı etkilemiştir (Kaymaz, 2011, s. 69).

Dilbilimciler, dilleri biçim ve kaynak bakımından bir sınıflandırmaya tabii tutar. Bu sınıflandırmalarda Türkçe biçim açısından bağlantılı diller grubundadır. Kaynak bakımından ise Ural-Altay dil grubunun Altay dil ailesinde yer alır. Oluşum tarihi henüz tam olarak bilinmeyen ve çok geniş bir coğrafyada

konusulan Türkçe, zaman içinde bazı akraba olmayan dillerle etkileşime girmiştir. İşte bu dillerden biri olan Arapça, biçim açısından bükümlü dillerin kök bükümlü tipindedir. Kaynak bakımından ise Hami-Sami dil grubunun Sami ailesinin batı kolunun güneyinde yer alır. Arapça bugün beş lehçe grubu halinde çok geniş coğrafyada konuşulmaktadır (Aksan, 2020, s. 135). Konuşulduğu bütün bölgelerde form değişikliğine uğramadan ve daha az yabancı unsur içeren standart Arapçaya karşılık Arap lehçeleri, konuşulduğu bölgenin tarihi, coğrafi, sosyolojik vb. özelliklerine bağlı olarak yabancı unsurları barındırabilmektedir (Aytaç, 2021, s. 15). Genel kabul içeren sınıflandırmadan da anlaşılacağı üzere hem biçim hem kaynak açısından Türkçe ve Arapça birbirine benzemeyen dillerdir. Lakin neredeyse birbirine zıt olan bu iki dil zaman içinde siyasi, coğrafi ve sosyolojik gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak sürekli etkileşim halinde olmuştur. Emeviler döneminde Arapların Suriye ve İran'ı hâkimiyeti altına almasıyla Araplar ile Türkler ilk defa temasa geçmiş (Savrun, 2018, s. 239) olsa da zamanla Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber söz varlığı açısından bu etkileşim, bazı akraba dillerin etkileşiminden daha yoğun gerçekleşmiştir. Başlangıçta coğrafyayla başlayan bu etkileşim yüzyıllarca devam eden siyasi birlik ile pekişerek Arapça ve Türkçenin daha da yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Günümüzde de süren bu etkileşim özellikle Türkiye sınırları içerisinde kalan Arapların yaşadığı bölgelerde kendini daha fazla hissettirmektedir.

Farklı etnik grupları, dolayısıyla kültürleri, yüzyıllarca içinde barındırması ve bu kültürlerin etkileşimi ile doğan yeni kültürlerin ortaya çıktığı mekân olması yönüyle Anadolu, birçok hususta olduğu gibi kültürel zenginlik açısından da dünya üzerindeki bölgelerin birçoğundan ayrılır. Bu zenginliklerin başında kültürel öğeler arasında en önemli konumda olan ve kültürün ana taşıyıcısı görevini üstlenen dil yer alır. Bölgenin dil açısından zenginliğinin göstergelerinden biri Hatay, Mersin, Adana, Urfa, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Batman ve Muş gibi birbirine yakın olan coğrafyalarda farklı lehçelerle konuşulan Arapçadır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde konuşulan Arapça; Suriye Yerleşik Arapçası (Hatay, Mersin, Adana), Suriye Bedevi Arapçası (Urfa) ve Mezopotamya Arapçası olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Mezopotamya Arapçası (*qəltu diyalektleri*): Mardin grubu (Mardin şehir merkezi, ilçe ve köylerinde yaşayan Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve göçmenlerin konuştuğu Arapça), Siirt grubu (Siirt şehir merkezi ve köylerinde yaşayan Müslüman ve Hristiyanların konuştuğu Arapça), Diyarbakır grubu (Diyarbakır şehir merkezi, ilçe ve köyleri ile Urfa'da yaşayan Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve göçmenlerin konuştuğu Arapça) ve Kozluk-Sason-Muş grubu (Kozluk, Sason ilçeleri ile Muş ilinde yaşayan Müslüman ve Hristiyanların konuştuğu Arapça) olmak üzere dört gruba ayrılır (Jastrow, 2015, s. 64).

Anadolu'nun birçok bölgesinde çok sayıda farklı etnik grup yüz yıllarca bir arada yaşamış, tarihsel serüvende Selçuklu Devleti'nden başlamak üzere Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde hoşgörünün bir neticesi olarak din ve dillerini muhafaza etmeyi başarabilmiştir. Bu etnik gruplardan biri olan Muş ili sınırlarında yaşayan Arapların Anadolu'da yapmış oldukları iç göçlere dair bazı vesikaların mevcudiyeti söz konusu olmakla beraber anayurtlarından Anadolu'ya göçlerine dair herhangi bir belge veya bilgiye ulaşılamamıştır.

Muş genelinde sayıları tam olarak bilinmemekle beraber bölge halkının iddialarına göre bölgede yaklaşık olarak elli bin anadil olarak Arapça konuşan nüfus mevcuttur. Daha çok şehir merkezi ve merkeze bağlı köy ve beldeler ile Hasköy ve Korkut ilçelerinde yaşayan Arapların nereden ve ne zaman geldiği, Arapçanın hangi lehçesini konuştuğuna dair kaynaklarda sınırlı sayıda bilgiye ulaşılmıştır. Bölgede yaşayan Arapların soy kütükleri atalarının çoğunlukla Sason, Mutki ve Kozluk civarından geldiğini göstermektedir. Bölge halkının ekseri, herhangi bir kaynağa dayandırmamakla beraber, atalarının aslen Irak'ın çeşitli bölgelerinden özellikle de Basra'dan Anadolu'ya geldiklerini söyler. Jastrow'un hazırlamış olduğu çalışmada (2015, 64) Mezopotamya'da konuşulan Arapçanın Irak lehçesi olduğu, bu iddiayı destekler mahiyettedir. Fakat bu bölgelerde yaşayan Arapların Irak'tan Anadolu'ya göçlerinin ne zaman ve neden gerçekleştiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Muş'ta yaşayan Araplar, bölgede yaşayan Kürtlerle sürekli iletişim halindedir. Bunun bir neticesi olarak da bölgede konuşulan Arapça, Kürtçeden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Hatta bu bölgede Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bazı bölgelere yerleşen Araplar, zamanla anadillerini dahi kaybetme noktasında Kürtçenin tesiri altında kalmıştır. Karaağaç ve Düzkışla beldeleri ile Yarpuzlu ve Tabanlı köylerinde yaşayan Arapların özellikle genç nüfusunun anadillerinin Kürtçe olması tesirin boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında anadil olarak Arapça konuşan diğer bölgelerde de özellikle düğün

ve taziye gibi insanların bir araya geldiği ve toplumun kültür ve geleneklerini yansıtan cemiyetlerde Kürtçe ve Kürt kültürü kendini ziyadesiyle hissettirmektedir.

Bölgede yaşayan diğer etnik gruplarla sürekli etkileşim halinde olan Muş Arapları, anadilleri dışında diğer dillerle daha çok sosyal çevre vasıtasıyla ve ileriki yaşlarda muhatap olurken Türkçe ile erken çocukluk döneminde muhatap olmaya başladılar. XX. yüzyılın sonlarında gelişen teknoloji ile özellikle gündün güne artan tv kanalları ve internet ortamında yer alan çocuklara yönelik Türkçe içerikler, bölgede yaşayan Arap çocukların Türkçe ile temaslarının daha erken dönemde başlamasını sağlamıştır. Henüz anadilde yetkin bir kimliğe sahip olmadıkları erken çocukluk döneminde Türkçe ile tanışan Araplar, zamanla anadillerine Türkçenin ses, şekil ve söz dizimi özelliklerini dâhil etmek suretiyle daha zengin bir dil hazinesine sahip olmuşlardır.

Muş'ta konuşulan Arapçada Türkçeden gelen zenginlikler

Düzenek kaydırımı olarak da adlandırılan kod kaydırma, bir söylem veya cümle içinde birbirinden farklı kodların bir araya gelmesi durumudur (İmer vd., 2011, 177). İki veya çok dilli toplumlarda sıklıkla karşımıza çıkan bu durum iki dilli bireylerin iki dile ait kodları çeşitli sebeplere bağlı olarak aynı yapı içinde kullanmaları ile gerçekleşir. İki veya çok dilli hemen her toplumda olduğu gibi Muş ilinde yaşayan Araplar da konuşma sırasında Türkçe ve Arapça kodları aynı yapı içinde kullanma eğilimi göstermektedirler. Bölgede yaşayan Arapların konuşma sırasında kod kaydırımları kimi örneklerde söz ve söz öbekleri düzeyinde kimi örneklerde ise ek düzeyinde gerçekleşir. Bölgede yaşayan anadili Arapça olan iki dilli bireylerin birbirleriyle Türkçe konuşma sırasında konuştukları Arap lehçesine ait kodları çok nadir kullandıkları, Arapça konuşma sırasında ise Türkçe kodları Arapça cümleler içinde sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Arapça cümlelerde yer alan bazı Türkçe kodlar aşağıda verilmiştir:

Standart Arapça	Muş Arapçası	Türkiye Türkçesi
أَعْطَى الْحَكَمَ الْبِطَاقَةَ الْحَمْرَاءَ	Hakem a:te kırmızı qart	Hakem kırmızı kart verdi.
إِنْتَهَتْ الْمُبَارَاةُ بِالْتَعَادُلِ اِثْنَيْنِ بِاِثْنَيْنِ	Maç iki iki berabere hılés.	Maç iki iki berabere bitti.
سَنَذْهَبُ الْيَوْمَ إِلَى مَلْعَبِ الصِّنَاعِيَّةِ الْقَدَمِ	Lómè nımmeş hali saha	Bugün halı sahaya gideceğiz.
اصْطَدَمَتْ اَلْسَيَارَةُ بِطِفْلِ	Árebe çaqqe fil zığérme	Araba bir çocuğa çarptı.
تَعْطَلَنَّ الْوَلَاةُ	Çaħmaħ hırbe	Çakmak bozuldu.
كَمْ أُعْطِينُمْ الدُّوْطَةَ	Áşqa atı:do başlıq parasi	Ne kadar başlık parası verdiniz?
لَعِبَ الْعُرُوسُ وَالْعَرِيْسُ كَثِيْرًا فِي حَفْلِ زَفَافُهُمَا	Kenne o hādèn fil düğün izèlen boş la:bō	Gelin ve damat düğünlerinde çok oynadılar.
إِنْسَدَّ الْأَنْبُوبَةُ	Boriyè sedè tıħanmış.	Boru tıkanı.
طَبَخْنَا أَوْرَةَ	Tabaħnè qa:zè	Kaz pişirdik.
جَلَسْنَا فِي غُرْفَةِ الْجُلُوسِ	Qaátne fil oturma odasi	Oturma odasında oturduk.
مِنْقَضَةَ السَّجَائِرِ قِصِي	Qa fàrrèq le kül tablası	Kül tablasını boşalt.
اِشْتَرَيْنَا عَجَلَةَ حَمَلٍ	A:ğeznè èl árábasi	El arabası aldık.
سَلَةَ الْمُهْمَلَاتِ مَمْلَأًا	Íntelè çöp qutusi	Çöp kutusu doldu.
اِحْتَفَ النَّصَّ فِي الدَّفْتَرِ	Ya:zí le fil defter sí:yu silmiş	Defterdeki yazıyı sil.
فِي أَيِّ وَقْتٍ سَيَبْدَأُ الْاِجْتِمَاعُ؟	Toplantı saat aşqa i:sí başlamış	Toplantı saat kaçta başlayacak?
لَمْ يَصْنَعْ صَانِعُ الْقَهْوَةِ شَيْئًا حَيِّدًا	Kaħveci qát çaymè qú'is ma:áddèl	Kahveci hiç güzel bir çay yapmadı.

الطَّحَانُ لَمْ يَمُتْ طَوِيلًا	Rehanci fazlê ma:sar le mat.	Değirmenci öleli fazla olmadı.
قَطَفْنَا الرَّهْرَةَ	Naqqinë çiçegat	Çiçek kopardık.
اِحْتَقَىٰ اَعْطِيَةَ الرَّجَاجَةِ	Qapağat le şu:şat inzaō	Şişe kapakları kayboldu.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Muş'ta yaşayan Arapların anadillerinde konuşma sırasında sıklıkla başvurdukları Türkçe kodlar arasında tamlamalar dikkat çekmektedir. “kırmızı kart”, “çöp kutusu”, “el arabası”, “kül tablası”, “oturma odası”, “halı saha” gibi tamlamalar bazı fonetik hadiseler dışında doğrudan Türkçedeki kullanım şekilleri ile Arapça cümlelerde kullanılmıştır. Söz konusu tamlamaların bölgede konuşulan Arapçada karşılıklarının olmaması ve konuşma sırasında sürekli olarak Türkçeden ödünçlenmiş şekillerinin kullanımı bu tamlamaların bölgede yaşayan Arapların dillerine bir zenginlik olarak dâhil olduklarını göstermektedir. Bu örneklerin dışında birçok tamlamanın da aynı şekilde Türkçeden bölgede konuşulan Arapçaya ödünçlenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Türkçenin söz varlığı içinde fiillerin zenginlik yönüyle özel bir yeri vardır. Zira Türkçe, isim ve isim soylu sözcüklerde etkileşim halinde olduğu başka dillerden sıklıkla kopyalar almasına rağmen içinde barındırdığı zengin fiil hazinesinden dolayı fiiller için bu durum söz konusu değildir. Bölgede konuşulan Arapçada yer alan bazı fiiller de Türkçenin bu zenginliğinden istifade edildiğini göstermektedir. “silmek”, “başlamak” ve “tıkanmak” gibi Türkçe fiil örneklerin kullanımı sırasında dikkat çeken bir husus da kopyalamanın yanında öğelerin dizilişinde de Türkçenin bölgedeki Arapça üzerinde bir tesirinin olduğudur.

Bölgede anadili Arapça olan bireylerin konuşma sırasında kullandıkları Türkçe kodlarda Türkçenin bazı gramer özelliklerini de transfer ettikleri görülmekle beraber ses uyumları açısından Türkçeden ödünçlenen söz ve söz öbeklerinde Türkçe ses uyumlarına dikkat edilmediği görülmektedir.

Bilindiği üzere Türkçede en işlek isimden isim yapım eklerinden biri “+CI” ekidir. Bu ek işlekliliğinin yanında Türkçenin diğer dillere en sık kopyalanan eklerinden biridir. Bazı bölgelerde Arapçanın bu eki hem ağızlarda yaşattığı hem de standart dilde kullanarak kopyaladığı bilinmektedir. Özellikle Şam bölgesi olarak bilinen Ürdün, Suriye, Filistin ve Lübnan bölgelerinde halk dilinde halen yaşatılan bu ek (Alp, 2007:224), Irak lehçesi olarak bilinen Muş Arapçasında da sıklıkla kullanılan eklerden biridir. Kod kaydırımı örneklerinde de görüldüğü gibi söz konusu ek “rehan+ci”, “kahve+ci” gibi Arapça kökenli söz varlıklarına eklenerek kullanılmıştır. Bu durum ekin diğer Arap bölgelerinde olduğu gibi Muş'ta konuşulan Arapçaya da bir zenginlik kattığını göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında Arapçadan Türkçeye geçmiş ve çokluk ifade eden “+at” ekinin de son derece yaygın olarak kullanılan eklerden biri olduğu görülmüştür. Günümüzde kullanım sıklığı azalmasına rağmen Türkçede azımsanmayacak kadar kendini muhafaza eden bu ek (Zülfikar, 2019, s. 56) Muş Arapçasında geçen Türkçe kodlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. “Çiçegat”, “qapağat” örneklerinde olduğu gibi Türkçe kökenli sözcüklerde günümüzde “+IAr” çokluk ekiyle karşılanan çokluk, bölgede konuşulan Arapçada çoğunlukla “+at” çokluk ifade eden Arapça kökenli ekle karşılanmaktadır.

Yiyecek adları: Yiyecek adlarında çoğunlukla bölgede konuşulan Arapçada yer alan söz varlıkları kullanılmaktadır. Lakin çok nadir olsa da bazı yiyecek adlarının karşılanması için Türkçeden faydalanılmıştır. Özellikle Türkçeye diğer dillerden geçen bazı yiyecek adlarının bölgede konuşulan Arapçada Türkçedeki şekillerinin kullanılması dikkat çekicidir.

Arapça	Muş Arapçası	Türkiye Türkçesi
إِط ، أَقْط	peñji:r	peynir
صَلْصَة	salçé	salça
شَكْشُوكَة	menemän/melemän	menemen
مُرَبِّي	reçal	reçel
مُخَّل	turşi:	turşu
فَطِيرَة	po:ça	poğaç

شوكولاتة çoqlata çikolata

Hayvan adları: Bölge Arapçasının dikkat çeken özelliklerden biri hayvan adlarının çoğunu karşılayan söz varlıklarına sahip olmasıdır. Bölgede yaşayan halkın doğal ortamlarında bu hayvanları görüyor olmalarından dolayı bu söz varlıklarının geçmişten günümüze muhafaza edilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bunlar dışında kalan, halkın doğrudan doğal ortamında görmediği daha çok televizyon ve internet ortamında gördüğü, hayvan adlarından bazıları ise Türkçeden alınan kopyalarıyla kullanılmaktadır.

Arapça	Muş Arapçası	Türkiye Türkçesi
عَقَاب	qartal	kartal
سَمَكَةٌ	köpek balığı	köpek balığı
قِرْد	meymun~maymun	maymun
أَرْنَب	tavşan	tavşan
نَمْر	qaplan	kaplan
جَمَل	deve	deve

Sebze meyve adları: Bölgede yaşayan Araplar, sebze ve meyve adlarında çoğunlukla kendi lehçelerinde bulunan söz varlıklarını kullanmaktadırlar. Bunun yanında sınırlı sayıda da olsa bazı sebze-meyve adlarını Türkçede kullanılan şekilleriyle kopyalamışlardır.

Arapça	Muş Arapçası	Türkiye Türkçesi
جَزَر	havuç	havuç
مَقْدُونِس	maydanos	maydanoz
حَسَّ	maröl	marul
بُرْفُوق	qayısı	kayısı
بُرْفُوق	erik	erik
شَبْت ، شَمْرَة	dereoti	dereotu
فُلْفُل	biber	biber

Ev bölümleri ve ev eşya adları: Bölge Arapçasında evin bölümleri ve ev eşyaları çoğunlukla Türkçede kullanılan söz varlıklarıyla karşılanmıştır.

Arapça	Muş Arapçası	Türkiye Türkçesi
صَالَة ، قَاعَة	sa:lon	salon
مَهْجَع مَهَاجِع	yataq odası	yatak odası
شُرْفَة	balqo:ne	balkon
حَمَام ؛ اِغْتِسَال ، اِسْتِحْمَام	banyo	banyo
مَطْبَخ	mutfaq	mutfak

شَوَكَة	çáttál	çatal
تَأَلَّجَة	buzdolábi	buzdolabı
إِبْرِيْقُ الشَّاي	demlíq	demlik
كُرْسِي	sanda:liye	sandalye
قَبَاب	terlík	terlik
مَفَقَة	saplı süpürge	süpürge
سِنَارَة	perdä	perde
بِسَاط	ha:li:yè	halı

Akrabalık adları: Akrabalık adlarında Arapça cümlelerde nadiren Türkçe akraba adları kullanılmaktadır. Lehçede akraba adlarını karşılayan sözcüklerin tamamı kendini muhafaza etmektedir.

Meslek adları: Bölge Arapçasında en dikkat çeken adlar arasında meslek adları yer alır. Bu adlar Arapçada karşılığı olan adlar olmasına rağmen çoğunluğu Türkçede kullanılan meslek adları ile karşılanmaktadır. Bu durum, bölgede Arapça anadilli olan bireylerin bazılarının bu meslek gruplarında çalışıyor olmaları ve tamamının bu meslek grupları ile muhatap olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Arapça	Muş Arapçası	Türkiye Türkçesi
مُدْرَس، مُعَلِّم	örtmân	Öğretmen
طَالِب	ö:renci	öğrenci
خَضَّار	manav	manav
سَاطِر	qasap	kasap
عَامِل، عَمَلَة	işçi, amele	işçi
طَبِيبُ أَسْنَان	dişçi	dişçi
خَيَّاط	terzi:	terzi
طَبَّاح	aşçi:	aşçı
مُطَّل	baqan	bakan
سَمَّاك	balıkçı	balıkçı
خَلَّاق	berber	berber
رَجَّاج	camci	camcı
فَلَّاح، مُزَارِع	çiftçi	çiftçi
رَبَّال، كَنَّاس	çöpçi	çöpçü
قَابِلَة	ebe	ebe

Renk adları: Bölgede konuşulan Arapçada; kırmızı, mavi, sarı, siyah ve beyaz renk adlarını karşılayan sözcükler mevcutken pembe, kahverengi, gri, turuncu ve mor gibi diğer renk adlarında Türkçede kullanılan renk adları kullanılmıştır. Ayrıca mavi (ázraq) ve yeşil (ázraq) renk adları için aynı sözcüğün kullanımından kaynaklanan karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Bu karışıklık da çoğunlukla Türkçedeki kullanım ile giderilmektedir.

Arapça	Muş Arapçası	Türkiye Türkçesi
وَرْدِي	pembe~penbe	pembe
بَنِي	qahverengi	kahverengi
رَمَادِي	gri	gri
لُون بُرُنْقَال	turunci	turuncu
أَرْجُون	mor	mor

Sonuç

Türkler ve Araplar yüzyıllardır coğrafi, siyasi, kültürel vb. sebeplere bağlı olarak birbirlerini sürekli etkilemişlerdir. Bu etkinin en yoğun olarak hissedildiği alanlardan biri kültürün asıl taşıyıcısı konumunda bulunan dildir. Arapça özellikle din faktörü başta olmak üzere çeşitli sebeplere bağlı olarak tarih boyunca Türkçeyi en fazla etkileyen dillerden biri olmuştur. Arapça kadar olmasa da Türkçe de Arapçayı özellikle söz varlığı yönüyle etkilemiştir. Her iki dil arasında dilsel öğelerin kopyalanması ile gerçekleşen etkileşimin günümüzde en yoğun olarak gerçekleştiği bölgenin de Anadolu coğrafyası olduğu söylenebilir. Zira Türkiye sınırları içerisinde; Hatay, Urfa, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Bitlis, Batman ve Muş illerinde varlıklarını sürdüren Araplar, kendi kültürlerini muhafaza etmekle beraber bölgedeki Türk kültür öğelerini hem etkilemiş hem de onlardan yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Bölgede yaşayan Arapların Türklerden en çok etkilendikleri kültürel öğelerden biri dil olmuştur.

Muş'ta yaşayan Araplar, standart bir yazı dillerinin olmaması, dillerinin kayıt altına alınmaması, ortaya çıkan yeni kavramları karşılayacak söz ve söz öbeklerini kendi lehçelerinde üretememe gibi bazı sorunlar yaşamaktadırlar. Bu dilsel sorunların çözümünde sıklıkla Türkçenin zengin söz varlığından faydalanmaktadırlar. Bu faydalanma sadece öz Türkçe sözcüklerle gerçekleşmemiş Türkçeye yabancı dillerden geçmiş söz varlıklarını da kapsamaktadır. Burada dikkat çeken husus “salçè” ve “çiçolata” örneğinde olduğu gibi İtalyanca kökenli sözcükler olan “salsa” (صلصة) ve “cioccolata” (شوكولاتة) sözcüklerinin standart Arapçaya geçtikleri şekilleriyle değil Türkçeye geçtikleri şekilleriyle kullanılmasıdır. Bu durum bölgede yaşayan Arapların kelime kopyalarında aracı dil olarak standart Arapçaya bağlı olmadıklarını ve Türkçeyi kopyalama sırasında kullandıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Türkçe, bölgede konuşulan Arapçayı sadece söz varlığı yönüyle değil söz dizimi yönüyle de etkilemiştir. Türkçe dil birimlerinin kullanılmadığı Arapça cümlelerde, Türkçenin söz dizimi özelliklerine rastlanmazken Türkçe dil birimlerinin kopyalandığı Arapça cümlelerin bazılarında Türkçe söz dizimi özellikleri tespit edilmiştir. Türkçe söz dizimi kurallarının işletildiği Arapça cümlelerin ise daha çok Türkçe eylemlerin kopyalandığı cümleler olduğu görülmüştür.

Bölgede konuşulan Arapçada yer alan Türkçeden gelen zenginlikler çalışmada yer alan söz varlıklarından ibaret değildir. Hem söz varlığı hem de söz dizimine dair çok sayıda zenginliğe kaynaklık eden Türkçenin bölge Arapçasına katkısı üzerine yapılacak daha kapsamlı çalışmalar bu zenginliğin boyutunu da ortaya çıkaracaktır.

Kaynakça

- Aksan, D. (2020). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alp, M. (2007). Kelimelerin göçü: Türkçe nisbet eki “-ci’ nin” Şam bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan) Arap halk ağzında kullanımı hakkında bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 7 (1), 179-226.
- Ateşal, Z. (2017). İki dilliliğin sebepleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (8), 43-52.
- Aytaç, B. (2021). *Arap lehçelerindeki Türkçe kelimeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilaçar, A. (1964). Türk diline genel bir bakış. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergil, D. (1995). Çokkültürlülük ve çokdillilik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(3), 159-165
- İmer, K.; Kocaman, A.; Özsoy A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jastrow, O. (2015). Türkiye'de Arapça Diyalektleri-Karşılaştırmalı Tipolojiye Doğru. (Muna, Yüceol Özezen Çev.) *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2), 63-74.
- Kaymaz, Z. (2011). Türkçenin Arapçaya etkileri üzerine bazı tespitler. *Electronic Turkish Studies*, 6 (1), 69-73
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, (B. Vardar, Çev.) Multilingual
- Savrun, E. (2018). Tarihte Araplar ve Türk-Arap ilişkileri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4 (9), 229-257.
- Zengin, E. (2017). Türkçenin diğer dillerle etkileşimi ve sonuçları. *Journal of International Social Research*, 10 (52), 293-299
- Zülfikar, H. (2019). Türkçedeki çokluk ekleri üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CXVI 809, 56-63.

Çeviri yazı işaretleri

á	a-e arası ünlü
è	e-i arası ünlü, kapalı e
ä	açık e
í	ı-i arası ünlü
ï	kısa ı
ú	u-ü arası ünlü
ō	uzun o-ö arası ünlü
o	uzun o
ħ	Arka damak h ünsüzü
q	Arka damak k ünsüzü
ġ	Arka damak g ünsüzü
	Genizsi damak
ŋ	ünsüzü
í	ince palatal l ünsüzü

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Fethullah ÇİFTÇİ

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

